Стоян Бояджиев

Истинският лик на Яне Сандански

сканирал: Ж.Войников

http://www.bulgari-istoria-2010.com/web/1.html

"Македония прес"

Стоян Бояджиев

Истинският лик на Яне Сандански

"Македония прес"

ОТ СЪЩИЯ АВТОР

1. *„Съществува ли македонска нация“, София, 1940 г.*
2. *„За ревизия на Ньойския договор и за връщане на Западните покрайнини“, София, 1994 г.*
3. *„90 години погърчване на българите в Беломорска Македония“, София, 1995 г. (английско издание, допълнено 1996 г.)*
4. *„Македония под сръбско иго 1913-1941 г.“, София, 1996 г.*

© Стоян Бояджиев - автор
© Иван Николов - редактор
© Мария Иванова - техническо оформление
© "Македония прес"

ПРЕДГОВОР

Както историческата наука, така и художествената литература в България след 9.IX.1944 г. бяха поставени изцяло в услуга на партийната пропаганда. На тази пропаганда бе необходимо да се издигне пред пролетаризиращите се маси образът на обществени деятели комунисти, които да изместят от съзнанието на обикновения българин почитта и уважението към общопризнатите дотогава български исторически личности, и да се изведат на преден план лица от нашата история, които са симпатизирали или служили на марксизма.

Така, за да се заличат заслугите в националноосвободителните борби на македонските българи дейци, биват отречени или изхвърлени доказани родолюбци и борци, дали живота си в борбата за свободата на Македония, и на челно място бива поставен като най-изтъкнат деятел и революционер Яне Сандански. Започва масово издаване на художествена литература, рисуваща Сандански като изтъкнат революционер и общественик. В грамадни тиражи се издават романи като „Душманинът на империята“ и „Яне“ от Костадин Кюлюмов, „Яне Сандански“ от Миладин Апостолов, „По стъпките на Яне“ от Илия Филянов, „Яне Сандански“ от Юрдан Атанасов, „Яне Сандански“ от Павел Делирадев. Непрекъснато се публикуваха статии в ежедневния и седмичния печат, пълни с венцеславия към „Царот на Пирина“. Връх на всичко писано е книгата на английската комунистка Мерсия Макдермот „За свобода и съвършенство - биография на Яне Сандански“. За написване на тази книга на М.М. бе оказана тотална помощ от официалните служби и историци марксисти в събиране на необходимите материали, публикувани в българските вестници и списания до 9.IX.1944 г. Оказана бе също така помощ и от Скопие. На нейно разположение бе поставен персоналът на над 20 библиотеки. Тя имаше достъп до държавния, партийния и военния архив във Велико Търново, до музеи, читалища и пр. Включен бе целият пропаганден апарат на БКП с цел да се обоготвори един околийски войвода на ВМО-

РО, впоследствие фракционер в Организацията, и се издигне като национален герой, от какъвто властващата партия е чувствала голяма нужда. Особено ценен е бил за провеждане на политиката им за федериране с Югославия и за възхвала на идеите на федерализма. Така бе създадена една романизирана биография, добила вид на научен труд. По този начин в съзнанието на по-младите български поколения се изграждаше митът за един български революционер, прогресивен политически, който се бори за свободата на поробените българи в Македония, а личният му живот е борба за свобода и съвършенство...

Краят на тоталитарния режим даде възможност на редица млади историци да използуват свободните си пера и да направят интересни научни открития, които тотално демитологизират Яне Сандански и го представят такъв, какъвто е в действителност. През последните години излязоха издания на Македонский научен институт - София, които в обемисти томове съдържат исторически документи, хвърлящи пълна светлина върху историческия отрязък от нашата история, засягащ борбите на македонските българи в края на миналия и началото на настоящия век. Ще споменем най-напред „Дневник, дипломатически рапорти и писма" на българския дипломат Атанас Шопов. В продължение на 15 години Атанас Шопов като български генерален консул в Солун (1897-1912 г.) най-зорко следи живота на българите в Турската империя. Докладите и рапортите му до българското правителство са извънредно ценни за нашата история за споменатия период. Фундаментални са и двата труда на проф. Величко Георгиев и доц. Стайко Трифонов „Гръцката и сръбската пропаганда в Македония в края на XIX и началото на XX век" и „Македония и Тракия в борба за свобода - края на XIX - началото на XX век. Нови документи". Тези обемисти трудове разкриват също така съдбоносни страници от най-новата ни история. От публикациите в периодичния печат като най-добър познавач на събитията около Борис Сарафов се явява понастоящем доц. Румен Пасков. Статиите му във „Военноисторически сборник", кн. 2/1996 г., „Убийството на поручик Борис Сарафов" и „Борис Петров Сарафов - 1872-1907 г.", кн. 2-3/1992 г. съдържат неизвестни досега материали, особено външнополитическите фактори, намесени в убийството на Сарафов. Представлява интерес и работата на н.с. Светлозар Елдъров „Яне Сандански по стръмния път на възхода и падението" (сп. „Македония", бр. 9/1994 г.).

Въз основа на тези и други източници, по-съществени от които ще бъдат посочвани по-надолу, ще бъде представен истинският лик на Яне Сандански, идеологическите му зигзаги и провали и пълната несъстоятелност на т.нар. „санданизъм", потвърдена и от последните исторически събития на Балканите понастоящем.

***

Яне Сандански се ражда на 18 май 1872 г. в с. Влахи, където завършва основно училище и два класа от прогимназията. След това става обущарски чирак 2-3 години. В 1892 г. е войник в 13 пехотен полк в Кюстендил. След уволнението си става помощник-просбописец при вуйчо си Спас Харизанов (адвокат) за две и половина години, след което е вече самостоятелен просбописец. За две години е директор на затвора на Дупница - февруари 1899 г. Влиза в местното просветно дружество и става библиотекар и накрая председател на същото.

Сандански не е нито между основателите на Вътрешната революционна организация, нито пък се числи към нейните първи сподвижници. Като българин, той също е увлечен от общия стремеж да се помогне на поробените сънародници в Турция. През 1895 г. Яне влиза в един от отрядите на Върховния комитет. Четата от около 200 души действува в Серско, подпалва едно село и без да влиза в сражения, се връща в България. През 1897 г. влиза за втори път като четник на Върховния комитет в Македония, където бива ранен. След първите си участия в четническите действия Яне се запознава с Никола Малешевски (най-доверения човек на Гоце Делчев в Дупница) и с Димо х. Димов, убеден социалист. По-късно се запознава и с Гоце Делчев, който го включва в редиците на ВМОРО, както и с Гьорче Петров, идеолог на македонската левица. Междувременно се поражда конфликт между Върховния комитет и Вътрешната организация. Първоначално между двете групировки има пълно единомислие и единодействие. На Шестия и Седмия редовен конгрес на македонските дружества (30 юли 1900 г.) присъствуват Гоце Делчев и Гьорче Петров, а като делегати от Дупница - Сандански и Малешевски. В новия Върховен комитет е избран Борис Сарафов. В 1901 г. генерал Цончев влиза в ръководството на Върховния комитет.

Първият конфликт между Сандански и Цончев е за съхранява-

нето на 700-800 пушки манлихери, които Сандански иска да укрие от Цончев. Тези пушки са закупени от предишния състав на Върховния комитет, начело с Борис Сарафов, и се укриват от дупнишкото македонско дружество, ръководено от Сандански. Цончев успява да се наложи и да си върне обратно пушките. Това разярява Яне и Малешевски и става първата причина за разкол. Самостоятелният характер на Вътрешната организация и разривът с Върховния комитет обричат ВМОРО на парична оскъдица и затова проблемът за намиране на парични средства за закупуване на оръжие става основен за съществуването ѝ. Сандански предлага в 1901 г. да се задържи цар Фердинанд срещу откуп, когато отива в Рилския манастир, но Гоце Делчев не одобрява този план. Сандански и Чернопеев разработват план за отвличане сина на пашата Сюлейман бей в Горна Джумая, но и той остава само като проект. Новото предложение на Сандански за отвличане срещу откуп на американската мисионерка Елен Стоун обаче бива реализирано. Тази акция издига високо името на Яне. Той вече е ръководител на Серско-драмския революционен окръг. През юли и август 1902 г. стават първите въоръжени сблъсъци между четите на Сандански и тези на Върховния комитет. Неуспехът на Горноджумайското въстание (23.IX.1902 г.) засилва престижа на Яне сред местното население. Амбициите на Яне нарастват. Той прави невъзможно оставането на П.К.Яворов в четите на окръга, тъй като Яне се страхува, че много по-издигнатият в интелектуално отношение Яворов може да му оспори ръководството на Серския окръг. По този повод Яворов дава следната оценка за Яне: „При малко повече самостоятелна мисъл, трезва амбиция и разборни средства той би бил един от най-едрите творци на македонската революция." Избухва Илинденското въстание (1903 г.). Яне отказва неговият окръг да вземе участие, поради което през март 1908 г. на конгреса в с. Жабокрек бил осъден на смърт от ЦК на ВМОРО. Както е известно, в Главния щаб на въстанието влизат Дамян Груев, Борис Сарафов и Анастас Лозанчев.

След разгрома на въстанието в края на 1903 г. хората на Сандански скъсват напълно с ръководството на ВМОРО и издават т.нар. „Директиви за бъдещата дейност на организацията", изработени от Димо х. Димов и Димитър Миразчиев, видни тесни социалисти. В тях се публикува идеологията на левицата. Особено място се отделя на идеята за балканска федерация. Около Яне

се създава кръг на сътрудници - тесни социалисти, които изцяло се намесват в работата на организацията на Яне и напълно изменят първоначалната ѝ идеологическа основа. По-видни са Стою Хаджиев, Георги Скрижовски, Таската Серски, Чудомир Кантарджиев, Тодор Паница, Александър Буйнов, Георги Казепов.

Идеологическите поврати на Яне Сандански

В първите години на своето участие в македонското националноосвободително движение Яне е обикновен редови четник на ВМОРО, която се бори за свободата на българите в поробена Македония. Необходимо е да припомним какво точно иска тази организация, като се спрем на разбирането на основателите ѝ. Един от основоположниците - д-р Христо Татарчев, пише в своите спомени: „Разисква се надълго върху целта на тази организация и по-сетне се спрехме върху автономията на Македония с предимство на българския елемент. Не можехме да възприемем гледището „пряко присъединяване" на Македония към България, защото виждахме, че тук ще се срещнат големи мъчнотии... Минаваше ни наум, че една автономна Македония сетне би могла да се съедини с България." Това е мнението и на Дамян Груев, Петър п. Арсов, Хаджиниколов и Антон Димитров - всичките основатели на тази организация. Под този лозунг действуват четите на Върховния комитет, ръководен от Трайко Китанчев. В две от тези чети - тази на Стойко, наречена Серска чета (100 души), и тази на Кръстьо Захариев (25-30 души) - започва революционната си дейност Сандански. Тук трябва да споменем, че отношенията между Върховния комитет и основаната в Солун Вътрешна организация са сложни. Двете организации са единни в желанието си българите в Македония да се освободят и обединят с братята си в свободното Княжество. Разликите са в тактиката: Върховният комитет смята, че решаването на Македонския въпрос трябва да стане посредством политически и дипломатически ходове, за да се реализират реформите, обещани по чл. 23 от Берлинския договор. Вътрешната организация издига лозунга за автономия и за работа за въоръжено въстание в Македония, като се използуват методите на Левски чрез създаване на тайни комитети и се въоръжава населението. Гоце Делчев е работил в София като представител на Вът-

решната организация заедно с хората на Върховния комитет за организиране закупуването на оръжие и за превоза му в Македония. Не се иска въоръжена намеса на българската държава, но след като се очертава провалът на Илинденското въстание в 1903 г., Щабът в Битоля се обръща към българското правителство в София с молба България да обяви война на Турция. През 1901 г. Яне изоставя Върховния комитет и се присъединява към Вътрешната организация и от яростен върховист се превръща в централист. Той се обявява против въстанието в 1903 г., още преди то да бъде насрочено. Според него „революцията в Македония трябва да се обяви тогава, когато трудещите се широки народни маси - българи, турци, албанци, власи, гърци, евреи - се свестят и се революционизират, когато... се ужасят от социалната неправда... от господството на капитала над труда" или с други думи - социална революция с участие на всички националности. Той е отявлен противник на самото Илинденско въстание. Мнозина от неговите привърженици се намират под силното влияние на т.нар. тесни социалисти (българския еквивалент на болшевиките). Възгледите им са изложени в „Директива на бъдещата дейност на организацията", написана от двама социалисти - Димо х. Димов и Димитър Миразчиев. Часът на Яне настъпва след провала на Илинденското въстание. Неуспешният край на същото поставя ВМОРО в идейна и организационна криза. Яне бива обграден от хора, които превръщат територията на Серския революционен окръг в опитно поле за експериментиране на социални утопии. Тези утопии отклоняват българите от основната им задача - национално освобождение. Идеите на интернационализма и социалната революция не само са непонятни и неприемливи за поробената маса, но на практика при тогавашните условия нанасят вредни поражения на освободителното дело. Яне установява диктаторски режим в окръга. Безмилостно се събират даньци от местното население в полза на организацията. Неизплащането им се наказва със смърт. В цяла Източна Македония се въвежда терор. За да се сплашат недоволстващите, се извършват известните в историографията убийства на отказващи да плащат даньци селяни в с. Скрижево (Зъхненска кааза) и Просечен (Драмско). Ето какво пише в един рапорт: „... Който си позволи да пита защо известни работи се вършат или какво са станали известни суми, смята се за предател и като такъв се осъжда на смърт." (Виж поверителен рапорт в цит. труд „Македония и Тракия...", рапорт N 200 по убийството на Кръстю чорбаджи, стр. 438.) „... Разочарованието е почти общо и повсеместно. Тук съм от 20 дни само, а ето десетина случая на оплакване от четите и комитите..." „... Населението даде всичко, що може, за делото на тази организация. Като резултат видя днес нейното пълно разкапване... в името на някакви идеи и принципи, съвсем далечни от неговите схващания." (Рапорт N 100, стр. 428, „Македония и Тракия...") Със съдействието на хората на Яне търлийският воевода Динката е бил заловен от турските власти и осъден на смърт. На публичната екзекуция са присъствували и Яне Сандански, Т. Паница и Ч. Кантарджиев, пристигнали нарочно, за да присъствуват на „тържеството".

Преди да бъде обесен, Динката изрекъл следното прощално слово на турски език: „Аз нямам нищо срещу държавата... Аз съм невинен и че за да напусна семейството си, да прегърна скитнишкия живот из гората, това сторих не с някакъв умисъл срещу държавата, ами с едничката цел да спася живота си от главореза Сандански, който на няколко пъти прави опит да ме убие... Ще кажа само, че ако имаше правосъдие в турската държава, тук, на моето място, трябваше да е той, Сандански да увисне, той, който повече от хиляда души невинни е избил..."

След това прощално слово Динката спокойно сам се покачва на столчето, подал си главата, увиснал..." (Рапорт N 66, стр. 316, „Македония и Тракия...")

Събирането на налози, тайни налози, такси и други са повсеместни. И тъй като селяните възразявали, че няма да плащат повече такива такси и налози, Т. Паница обикаля окръга и публично заявява: „За неизправните ние запазваме старите средства - бесилката, тайното убийство (безследно изчезване) и дори явното убийство, като представим убитите за противници на днешния строй, на конституцията..." (Рапорт N 486, стр. 221, „Гръцката и сръбската пропаганда...")

Мнението на чуждестранните дипломати, на които е било възложено да наблюдават реформите в Македония според международните споразумения, се покриват изцяло с мнението на английския полковник Бонан: „... Полковникът се изказа много ясно върху положението: той третира Паница като вулгарен разбойник и поддържа, че без обесването на тогова главореза, работите

в Драмско-Зъхненско не ще може да се умиротворят. Английските офицери са известени за насилническите вземания на пари от селяните..." „Полковник Бонан и майор Найе заявиха, че са съветвали да се обеси Паница, за да се спаси населението от нечувания му терор." (Рапорт N 508, стр. 535, „Македония и Тракия...")

Деспотизмът на Яне е предизвикал възмущението и у френския полковник Верар, натоварен да реорганизира жандармерията в Серския окръг. Извършваните убийства в Мелнишката околия са накарали същия да се стъписа пред жестокостта на Яне. (Виж Брайлсфорд Х.Н., „Македония, нейните раси и тяхното бъдеще", Лондон, 1906 г., стр. 170.)

Възприемането на идеологията на тесните социалисти от Яне се изразява недвусмислено и от следния факт: Яне дава нареждане да се ушият на четниците рубашки, руски образец, и да се заучават руски революционни песни (К. Кюлюмов, т. I, стр. 257). Това се потвърждава и от един от най-приближените на Яне по това време Александър Буйнов (Байнов), който е братовчед на Васил Коларов от Шумен (ръководител на БКП и министър-председател на България след 9.IX.1944 г.). Той пише: „... Ние, серчани, шиехме рубашките си по руска кройка, с каквито бяха облечени революционерите, направили руската революция от 1905 г., червени на цвят (стр. 350)." При участието си при контрапреврата и събитията в Цариград около Младотурската революция и свалянето на султана четниците били облечени наново с турски военни (низамски) дрехи и им били дадени пушки маузери, които са въведени в турската армия. Само Яне Сандански не се пременил (М. Апостолов, стр. 275). Дали така някои от жителите на Цариград са разбрали, че това не са турски войски, а четниците на Яне? При преминаването им в края на събитията по цариградските улици са пеели три песни: „Жив е той, жив е...", „Дружна песен нек да екне...", а когато минавали покрай руското посолство, пеели тогава известната руска революционна песен „Смело, друзья, не теряйте бодрость в неравном бою..." (Макдермот, стр. 343.)

Интересно е официалното отношение на ветерана комунист Димитър Благоев. Отначало той остро атакувал политиката на Върховния комитет. През 1905 г. напълно променил отношението си относно участието на социалистите в македонските работи и дал нареждане те да почнат да навлизат в организацията на Сан-

дански. В статията си „Около Македонски въпрос" пише: „Нашите другари в Македония могат да влизат в редовете (на Вътрешната организация - б.а.), като се подчиняват напълно и съвсем искрено на нейните разпоредби и... чрез участие в нейните конгреси и съвещания да внасят повече социалистически елемент в нейната теория и практика (Макдермот, 167 стр.)." Превземането на организацията на Яне от тесните социалисти води и до промяна в самата й същност. Вече не се говори за освобождението на българите от турско робство, а за реформирането на Турската империя, за задружна борба с турския народ, за демократизирането на Турция и за създаване на „източна империя" - Османската империя!

*Логично тези разбирания водят и до антибългарски прояви. На конгреса си в Банско (1908 г.) Чернопеев и другарите му поддържат вече, че тезата за автономна Македония е отживяла времето си и издигат лозунга за една „велика източна федеративна република". Логическото следствие от такова виждане, отбелязват някои от участващите на този конгрес, е че това становище води до премахването на най-голямото постижение на Гоце Делчев - Четническия институт. Четите следвало да бъдат разтурени и обезоръжени. Създава се нова политическа организация на хората на Сандански - Народна федеративна партия (1909 г.). Сочи се, че бъдещата задача е „организирането на трудещите се маси... срещу монархизма, национализма и експлоататорските слоеве...". Като куриоз следва да се отбележи, че Яне вече е напълно изпуснал ръководството на хората си, завзето от тесните социалисти, и не е избран в ръководството на партията. Той бива изключен от партията, начело на която застава така величаният от скопските управници Димитър Влахов. Трябва да стане напълно ясно, че идейното развитие на Яне го докарва до положението да приеме организацията му да се бори за реформиране на Османската империя. Вместо борба с поробителя - тясно сътрудничество. На съвременен политически език това се казва „**колаборационизъм**" и Яне е първият представител на тази политическа уродливост в българската политическа история. Както е известно, колаборационизмът достигна върхната си точка в Европа през време на окупацията на Франция и други държави от Германския райх на Хитлер.*

Увлечен в реформите на Османската империя, Яне нанася непоправими вреди на създадената от Българската екзархия просвет-

на система в Македония. За Сандански „Екзархията е пръскалка на национална пропаганда... и проводник на българските егоистични държавни стремежи". Заплатата на учителите от Екзархията, които работеха в Македония, бе 20 турски лири. Със суми от т.нар. меарифски фонд на турската държава той предлага по 30 лири на всеки учител, който прекъсне връзките си с Екзархията. По този начин обслужва турското правителство, което искаше чрез оставянето под негов контрол на училищата и управляването им от турски чиновници да унищожи националния дух у българското население. В Яневия район цъфнаха меарифски училища и учители. Само в Неврокопско меарифски бяха училищата в селата Белотинци, Гайтаниново, Гърмен, Зърнево, Каракьой, Куманич, Либяхово, Ловча, Лъки, Мосомища, Търлис, Юч-дурук, Средна Борджоза и Нови чифлик.

В едно интервю на идеолога на сданистите Павел Делирадев, дадено пред турския в. „Ихтихад ве Терраки", за идеологията на сданизма той казва дословно:

- Какво мислите за учителите и поповете?

- Трябва да прекъсне всякаква връзка между тях и България. Заплатите им да се плащат от турското правителство и всички учители да бъдат заместени от местни хора. Колкото за гимназиите и висшите училища, те трябва да бъдат общи, т.е. никоя народност да няма свои гимназии и висши учебни заведения (Рапорт № 696, стр. 487, М. и Т.).

Българската просветна система се разрушава даже с оръжие. В рапорт № 623, стр. 579, М. и Т., четем, както следва:

„Преди няколко дни се получило в Демир Хисар известие, че солунският меариф-мюндирин (инспектор по просветата, б.м.) назначил 3 души българи за учители с по 30 лири годишна заплата, които щели да се заплащат от държавата. Види се, един от тях е определен за с. Вранков чифлик. В това село отива демирхисарският войвода Стою Хаджиев (впоследствие депутат в турския парламент от Народната федеративна партия на Сандански, б.м.), дясната ръка на Яне, с мисия да отстрани назначения от председателството на демирхисарската община учител Щ. Атанасов и да настани на мястото му назначения от турците негов човек. Щерю Атанасов заявил на главореза войвода, че той не може да напусне училището, докато не му заповяда председателят на общината. За тая си дързост нещастникът бил застрелян на място от серския войвода.

В Рапорт-писмо № 1103/25.X.1908 г., стр. 568, М. и Т., четем: „... Съгласно сведения от Струмица Чернопеев със съдействието на турската власт обикаля струмишките села и заставя селяните да не признават Екзархията и нейните органи, а за назначаване на учители да се отнасят до местния меариф." И по-нататък: „Чернопеев, придружен от един офицер Тахрират Кетъби и четирима войници, обикаля по селата и увещава селяните да не признават Екзархията и нейните органи. В селата Муртино, Робово и Куклиш... заплашвал: Трябва да паднат неколко глави..." Съгласно рапорт № 812, стр. 534, М. и Т., Тодор Паница заповядал на българските общини „да не приемат назначаваните от Екзархията учители и да му предават кореспонденцията, получавана от Екзархията, митрополитите и наместничествата".

Друг момент от колаборационизма на Яне е седмото искане от програмата на сданистите от 14 август 1908 г., в което се предвижда „обща военна повинност за всички граждани, без разлика на националност и религия". На практика това означава македонските младежи да служат години наред в гарнизоните в Мала Азия. Дотогава във войската служеха само турците (виж Рапорт № 779, стр. 531, М. и Т.).

От страшилище за турците Яне става техен приятел и поддръжник. Минава направо на заплата на турското правителство, като получава по 50 турски лири месечно. Този факт бе изнесен за първи път през май 1909 г. от турския вестник „Земан", който се възмущаваше, че заплатата на Яне не му се давала редовно, както на него, така и на неговите другари. Какви са били другите заплати и кои са ги получавали - досега нямаме данни.

За турците Яне бе „Безим Яне" - наш Яне! Но какво е било истинското мнение на самите турски управници можем да установим, като прочетем писаното от Кязим бей, окръжен управител на Солун. В 1970 г. „Бизим Анадолу" публикува спомените на този турски държавен мъж: „... Сандански беше административен съветник на солунския вилает... Всички чиновници - от окръжния управител до селските пъдари - се назначаваха съгласно неговите препоръки. Приятелите на този хайдутин, които бяха извършили убийства и разни други проклети дела, бяха назначавани на най-видни постове... Сандански бе нает за 15 години Маринокостенските мине-

рални бани и заедно с Паница бе взел правото да изсекат стотици хиляди дървета от разни гори, докато селяните от разложките села, чийто поминък бе дърварството, не смееха да откъснат даже и един лист..." (Тези спомени със съответните фотоси са приложени към том IV от спомените на Ив. Михайлов. Виж ксерокопието.)

Бившият министър на вътрешните работи на Турция в 1915 г. бе обвинен в турското народно събрание, че е един от виновниците Турция да загуби Македония, тъй като не си гледал добре работата и нямал добра информация за въоръжаването на българското население и за самата ВМОРО. Генералът отговорил: „Аз бях много добре информиран за състоянието на македонската организация от човек от нейното ръководство - Яне Сандански, на комуто плащахме по 50 златни турски лири месечно."

Това изказване в Народното събрание е било напечатано и в книга спомени, публикувана в Египет от споменатия турски министър. Цялата документация по случая бе публикувана във в. „Македонска трибуна" в САЩ. За съжаление не мога да посоча точно датата на публикацията, представена от г-н Асен Аврамов, тъй като този брой ведно с много други книжа и документи бяха иззети от дома ми при разни обиски от органите на ДС.

Братоубиецът Яне

Поражението на Илинденско-Преображенското въстание, тежките битки с турските войски, обезверяването и разочарованието в населението довеждат до засилване и изостряне на противоречията във ВМОРО. Явяват се разногласия по оценката на досегашната дейност на организацията, както и за пътищата и насоките в развитието на освободителното дело. Стига се и до формално (фактическо) разделяне на организацията и се създават т.нар. „левица" и „десница". Левицата се води от Яне Сандански, Христо Чернопеев и Димо Хаджидимов. Левицата настоява ВМОРО да продължава своята борба с крайна цел „пълна политическа независимост на Македония и Одринско". В тази концепция обаче влага ново съдържание, т.е. не се предвижда евентуално присъединяване към България. По същност това означава политически сепаратизъм. Крайната цел е „създаване на балканска федеративна република", в която Македония се схваща като самостоятелна държава, която ще влезе със статут на отделен член във федерацията. Десницата иска спазване на Устава. Смята, че трябва да се запазят всестранните връзки и контакти с България, която е единствената реална опора на освободителната борба на българите в Македония. Тя очаква материална, дипломатическа и морална помощ от родните си братя. Според нея идеята за автономия на Македония си остава в сила като тактически лозунг, като етап за пълното освобождение и обединение с майката родина. Пагубната роля на левицата достига своя връх и едновременно с това напълно се компрометира по време на Младотурския режим. Лозунгите за свобода, равенство и равноправие бързо отшумяват. Откриват се истинските цели на Младотурския режим - възраждане на Османската империя и ликвидиране съпротивата на потиснатите народи. Създаденият съюз между суровия и безмилостен Яне и доктринерствата на социалистическото му обкръжение не само е безсмислен в тогавашната епоха и условия, но за съжаление довежда до кървави братоубийства в македонското движение.

След като Яне се налага за абсолютен ръководител в Серския окръг, подкрепян от младотурците, той вече се вживява в ролята си на господар на ВМОРО. Монтирана бива версията, че Б. Сарафов и Гарванов искат да наложат авторитета на ВМОРО и в Серския окръг. Това щяло да бъде осъществено посредством войводата Михаил Даев. Издадена е и бива изпълнена смъртната присъда срещу него, който бил „осъзнал прегрешенията си и се самоубил". При ексхумацията на трупа му в 1913 г. от нарочна съдебно-медицинска комисия се установява, че на черепа има отверстия от куршуми в тила и слепоочието. Публикуваните „предсмъртни писма", чрез които М. Даев се признава за „виновен", се оказват измислени. На смърт са осъдени също и Б. Сарафов и Ив. Гарванов. Издадената присъда на 10.X.1907 г. е в пълно нарушение на Правилника и Устава на организацията от 1906 г. Подписалите я Сандански, Кантарджиев, Скрижовски и Буйнов ясно показва същността на тази група като хора с амбиции за величие и водачество, но на които липсват необходимите качества.

Сандански заминава за София, за да организира убийството и да подготви своите съмишленици за това пъклено дело. Тази група установява среща и с представители на руската политическа полиция. В една принадлежаща на руската легация вила в Павлово

край София се провежда тайна среща, на която присъства и представителят на сръбското разузнаване (вж. Р. Пасков, цит. съч., стр. 42) Герджикович, който потвърждава решението на сръбския македонски комитет за извършване на убийство на Б. Сарафов. Т. Паница получава чрез Герджикович исканата сума от него. Сумата е била отпусната от сръбския воевода Живко Гвоздич. Самият Герджикович е във връзка със санданистите още от 1906 г. Съществува в Българския държавен архив писмен рапорт от Белград за проведения там разговор между санданистите и сръбската страна при посредничеството на турския пълномощен министър в Белград. Така, след координиране със сръбската и руската политическа полиция, санданистите.пристъпват към убийството на Сарафов и Гарванов (Р. Пасков, стр. 43).

Т. Паница се представя в София на Б. Сарафов и Гарванов като отвратен от деятелността на Сандански и разкайващ се за даваната досега от него подкрепа на групата на Яне. Многократно посещава дома на обречените и доверяващи му се македонски деятели. Тук той се ползува с гостоприемство, присъщо на нашия народ. На 28 ноември е бил на вечеря в дома на жертвите си и при сбогуване на изходната врата почти от упор убива Б. Сарафов, военния ръководител на Щаба на Илинденското въстание и члена на върховното ръководство на ВМРО Иван Гарванов. Това нечувано братоубийство става първопричина за последвалите кървави братоубийствени борби, които вземат много жертви и от двете страни в продължение на десетилетия. Подбудител и организатор е Яне Сандански, а изпълнител е Тодор Паница. Заговорът за ликвидирането на Б. Сарафов, Ив. Гарванов и Михаил Даев е бил обсъден на Втория общ конгрес на ВМОРО и групировката на Сандански е била осъдена на смърт, без право на амнистия. До края на 1925 г. са ликвидирани главните дейци, като първи бил убит Яне Сандански. Тодор Паница, Александър Буйнов, Гьорче Петров, Димо Хаджидимов, Стою Хаджиев и Чудомир Кантарджиев са по-видните жертви от лавицата на братоубийствата, наченати от Яне Сандански.

Кой е убиецът Тодор Паница? Дясната ръка на Сандански е родом от гр. Оряхово, където признателната БКП му издигна паметник и досега все още стоящ в центъра на града. Член на Серския окръг, става активен участник в създаването на Народната федеративна партия. Ръководи изпълнението на всички решения

на Яне. С решение № 668 от 29.XII.1921 г., издадено въз основа на чл. 4 от Закона за съдене виновниците за народната катастрофа, е осъден като незаконно и престъпно забогатял през време на Първата световна война. Заемайки тилова служба при Щаба в Драма на Втора българска армия, той е използувал служебното си положение и рекетирал и вземал подкупи от „набелязани" за изселване местни гърци, за да ги „спасява". След дадената амнистия заминава за Виена. Свързва се със сръбската полиция в Белград и получава сръбски паспорт. Впоследствие се поставя в услуга и на гръцкото военно разузнаване. На края става активен агент на Коминтерна и изпълнява стриктно всичките му нареждания, като води усилена антибългарска шпионска и предателска дейност. Убит във Виена в Бургтеатър от Менча Кърничева, която в книгата си „Защо убих Тодор Паница" подробно описва фактите от деятелността на Паница през последните пет години от живота му след 1921 г.

Яне Сандански и цар Фердинанд

В пропагандата си в съгласие с тесносоциалистическата идеология Яне Сандански се обявява за най-голям враг на цар Фердинанд и на царския институт.

„Ние ще се федерираме като автономна вътрешно и напълно самостоятелна сила към Отоманската империя. Към България ще се присъединим, когато тя бъде без цар и княз." (Изказване на Яне пред Рилския конгрес.)

„Българският народ е страдал и пъшкал не само от турския деспотизъм, не само пет века, но от десет века насам българските царе са били най-големите тирани на българския народ." (Из речта на теоретика Павел Делирадев, вж. Рапорт 704, стр. 499, М. и Т.)

В съзнанието на всички почитатели на Яне е залегнало убеждението, че той е най-яростният противник на цар Фердинанд, когото наричал в речите си „Големия нос". Документи, излезли наяве след 1960 г., обаче говорят, че Яне е бил в тесен контакт с цар Фердинанд.

Сандански е бил близък с Крум Чапрашиков, най-големият търговец на тютюни, и с Иван Балабанов, собственик на фабриките в Кочериново, където са били препродавани от тайфата на Паница изсечените дървета, по силата на дадени му от турците права.

Тези двама фабриканти са изключително близки с двореца и едни от най-големите богаташи на времето. В „Спомени" Иван Михайлов е публикувал с фотокопия писмата на Ив. Балабанов до него. Балабанов също е напуснал България след 9.IX.1944 г. В тези писма Балабанов пише, че е бил много близък със Сандански (силни търговски връзки, б.а.). Балабанов пише, че на 29.XII.1907 г. след убийството на Сарафов и Гарванов лично той извежда с автомобила си от София Яне Сандански, Тодор Паница, Ал. Буйнов и Ч. Кантарджиев през полицейската блокада по пътя за Самоков. (Ив. Михайлов, „Спомени", т. 2, 1965, стр. 252, фотоприложение № 30.) „Ще знаете - продължава писмото, - че Сандански бе под влиянието на двореца, на Фердинанда... Сандански бе много често при царя..."

Това изказване се видяло много странно на Ив. Михайлов, който бил свикнал да вярва, че Сандански през целия си живот е бил само такъв, какъвто се е представял, т.е. заклет противник на монархията и лично на цар Фердинанд. Затова той пише писмо до намиращия се в Милано Иван Балабанов. Ето какво четем в отговора (също фотокопие), приложение № 32 от 27.XII.1957 г.):

„Не беше тайна за мен, че Сандански влизаше много често в двореца през северната врата, и мен тогава ми правеше впечатление, че влизаше там с револвер в джоба си." В същото писмо се описва как чрез полицейския началник на дворцовия участък Митович е било улеснено бягството на Сандански и другарите му от София. (Виж ксерокопието)

Тези и други факти дават основание на Иван Михайлов да приеме, че двойното убийство е станало и със знанието на цар Фердинанд. Цар Фердинанд е изпратил венец, за да бъде положен върху гроба на Яне Сандански, след като той е бил убит. Венецът е занесен лично от Иван Вапцаров от Банско, който е казвал пред съгражданите си, че хич не може да я разбере тази работа - цар Фердинанд да праща венец на Яне Сандански...

Поредните завои

Преди започването на Балканската война от страна на българското правителство бива изпратен човек при Яне, за да му бъде съобщено за предстоящото събитие. Също така му се известява, че издадените срещу него и

хората му присъди ще бъдат опростени. Иска се становището му за бъдеще. Серчани въодушевено и единодушно приемат да участвуват във войната срещу Турция и най-активно да съдействуват на българската армия. Яне се свързва с командира на Трета бригада от Седма рилска дивизия генерал Георгиев и влиза в тясно сътрудничество с неговия щаб. Яне проумява колко илюзорни са били надеждите му, че младотурците и конституционният режим в Турция ще ликвидират абсолютизма на Турската империя, ще разрешат аграрния и националния въпрос, ще създадат условия за развитие на народите в Турция. Сега разбира, че са го лъгали и сам се е лъгал. „Кръвта вода не става" - така завършва разговорът му с Чернопеев, съобщавайки му решението да помага активно на българската армия в предстоящата война.

„Изоставен от собствените си царедворци, изключен от създадената от него собствена партия, Яне е на път да загуби целия си авторитет. Спасява го Балканската война, която му дава възможност за поредния завой." (Елдъров С., стр. 15.)

Сандански дава пълноценно съдействие на българската армия, организира производството на хляб за войниците (5000 хляба на ден), прочиства долината на Струма от турски войски, наблюдава и донася за движението на турските армейски части. Негови чети водят сражения в Кресненското дефиле и при Рупелския проход и стават авангард на 7 рилска дивизия в марша ѝ към Солун и накрая влиза на кон в града заедно с престолонаследника княз Борис и принц Кирил. В навечерието на Междусъюзническата война правителството му възлага дипломатическа мисия - да отиде в Албания и да установи връзка с албанските водачи Цура и Бюлетинац с оглед да бъдат на българска страна при предстоящата Междусъюзническа война.

След края на войната Яне се установява на квартира в Роженския манастир. Сега той престава да се интересува от обществено-политическия живот и интензивно се отдава на... търговия и комисионерство с тютюни, вина и ракии! Става дясна ръка на най-големия тютюнотърговец по това време в България Крум Чапрашиков, с когото той още преди години има делови връзки. Продължават и търговските връзки с Иван Балабанов, собственикът на Кочериновските дървопреработвателни фабрики. На него Паница продава дървения материал. Турците са му дали право само на него да

сече хиляди и хиляди кубика дървен материал от горите на Пирина. Яне пътува неуморно, почва да търгува самостоятелно и за своя сметка с тютюни и става конкурент на Чапрашиков. По този начин той натрупва за кратко време едно голямо състояние.

В биографията на Яне Мерсия Макдермот твърди черно на бяло: „Яне не остави нито пари, нито имущество. Човекът, през чиито ръце бяха минали хиляди жълтици, умрял като бедняк" (стр. 415). Това измислено и неотговарящо на истината твърдение е плод на желанието на Мерсия на всяка цена да увенчае образа на един революционер, облагороден от маркистката идеология, и по този начин да бъде възвеличан до степента на национален герой. И така „полуграмотният" Яне Сандански[1] е представен на българския читател като образец на обществен деец.

Мерсия Макдермот ни рисува един Яне, който си е поставил за ръководен принцип следната мисъл: „Робът се бори за свобода, а свободният - за съвършенство." За съжаление този лозунг съвсем не може да бъде квалификация за личността на Яне. Този лозунг е и си остава подходящ за истинските наши безкористни национални герои, които отбелязваха в тефтерчето си колко гроша са дали за храна и боза и на които никога не им е идвало на ума да се борят за богатство!

След смъртта си Яне Сандански по направен опис от Мелнишкото общинско управление е оставил следното имущество:

1. 30 000 оки вино. По цени в края на 1996 г. по 150 лв. на литър (а оката е и повече от литър) стойността възлиза на 4 500 000 лв.

2. 9000 оки ракия. По цена 300 лв. на литър - 2 700 000 лв.

3. Тютюни в складовете му, оценени за 300 000 лв. тогавашни пари. При направената справка в БНБ за курса на лева по това време се оказва, че левът е бил равен на 0,9 от една английска

[1] Такава е преценката на историка и понастоящем лидер на БСП Георги Първанов в рецензията, която дава за достоверността на трите тома на К. Кюлюмов („Яне", „Душмани на империята", „Смърт за надежда"), печатана в сп. „Векове", бр. 2/1989 г. Романите са подложени на остра критика от гледище на тяхната историческа достоверност. „Изводите на Кюлюмов са погрешни и не съответствуват на фактите." „Сандански е душманин повече (ако не единствено) на другото крило на организацията, отколкото на султанския режим в Македония и Одринско." „В тези книги... историческата действителност е изопачена, невярно представена." (Сп. „Векове", бр. 2/1989 г.)

лира. При курс на английската лира 400 лв. (в края на 1996 г.) това е огромната сума от 120 000 000 лева!

Освен имуществото по този официален опис Яне е получил 2000 турски златни лири за направата на Роженската църква. Това става по силата на един турски закон да се построяват църкви на националните малцинства в ония села, в които имало спорни църкви. Църквата е построена. Пари са харчени само за керемиди, надници на дюлгерите и за иконописец. Останалите материали: вар, камьни, пясък, настилка, плочи, са били докарани безплатно от селяните на селата Любовище и Рожен. Повече от половината пари останали в Яне. Една турска лира струва 50 000 лева... Ето „първоначалното натрупване на капитала"...

Яне е получавал големи доходи от експлоатация на минералните бани в Марикостениново. Тези бани първоначално са били експлоатирани от вакъфа на селото. Наематели били арнаути, чиито контракт бива преждевременно прекратен, а на Яне са били дадени баните без наем...

Нямаме възможност да надникнем в турските архиви, за да установим от кога до кога Яне е получавал по 50 турски лири месечна заплата от турската държава. А каква е била отчетността в организацията на Яне, можем само да гадаем...

Много, много странно звучи опитът на Макдермот да ни представи за образец човека, който намира за нормално в житейския си път да бъде директор на затвор и да го довърши в търговско-спекулативни сделки. Да ни го представи като образец на човек, „който се бори за съвършенство"! Този опит е недопустима обида за българския народ.

Непростими политически грешки

Политическата деятелност на Яне Сандански е криминален и политически низ от престъпления срещу българския народ.

На първо място седи заговорът срещу Б. Сарафов и Ив. Гарванов. Това действие е продиктувано от намерението да се отклони със сила ВМОРО от основната й цел - борба за освобождение на Македония и Одринско като етап за обединението на българите в едно отечество. Този заговор цели да бъде пренасочена

дейността на ВМОРО към автономия на част от българските земи и същата да бъде противопоставена на съществуващата вече свободна държава. И вместо свобода за поробените българи, поставя се нов идеал - реформиране на турската империя.

С това Яне Сандански е първият колаборационист в новата ни политическа история, съюзил се с поробителя срещу своя свободен брат.

За съжаление на Яне принадлежи още едно престъпно първенство.

Той е първият братоубиец.

Гоце Делчев, Груев, Цончев, Сарафов, Гарванов, Пере Тошев, Развигоров, Узунов се бореха за едно и също свято дело. Имаше остри спорове, противоречия, противопоставяния. Но нито Цончев не вдигна ръка срещу Сарафов, нито обратното. Яворов бе напълно несъгласен с постъпките на Яне, предпочете да се оттегли от революционната борба и напусна четата на Яне. Никой от тях не се продаде и не измени на своето отечество. В болните си амбиции да застане начело на ВМОРО Яне Сандански не се поколеба да се сработи с турската, руската и сръбската политическа полиция, чиято цел бе много ясна - да се отслаби освободителното движение на българите в поробените краища и да бъде предотвратено обединението на българския народ. Сандански внесе в македонското националноосвободително движение непознатото дотогава явление на братоубийството. И това с пълно съзнание. Какво означава друго негово изказване: „Зная, че от своя смърт няма да умра. Убивал съм - ще ме убият." (Изказване пред Апостол Попстамов.) Убийството на Б. Сарафов е начало на разцепление-то на освободителното движение на българите. Деятелността на Яне роди националния сепаратизъм, известен като македонизъм, който дава отровните си плодове и до днес...

Голямо политическо щастие има българският народ, че идеята на сданистите за федеративно устройство на Балканите не можа да се реализира и България да не бъде включена в югославската федерация. Реките от кръв, които в резултат на сръбската мегаломания заляха включените в Югославия републики, за щастие този път не потекоха и по българската земя. Идеите за балканска федерация бе външнополитическото верую на сданизма и на тяхната Народна федеративна партия. Тези идеи, осъществени на практика със създаването на Югославия (ФНРЮ), породиха най-жестоките убийства и изтреблението на стотици хиляди хора в Европа след Втората световна война. Теоретиците на сданизма не криеха, че „автономията бе етап към балканска федерация" (П. Делирадев, стр. 28). По причини, независещи от него, идеите на Яне и неговата федеративна републиканска партия не можаха да се осъществят. Федерализмът - основа на сданизма - завинаги е погребан на Балканите. Яне бе длъжен да чете не само писанията на марксистите, а и това, що бяха писали неговите предшественици, български родолюбци като Хр. Ботев: „Още от своето съществуване и досега Сърбия е била неискрена към българския народ... и всякога сърбите са се стараели да възпрепятстват на нашето освобождение и всякога са гледали да се възползуват от нашето доверие, от нашите сили, от нашата кръв" (в. „Знаме", бр. 13, 4 април 1875 г.). Тогава нямаше да се свързва със сръбската политическа полиция, а Тодор Паница, неговата дясна ръка, нямаше да приема сръбски пари за убийството на Сарафов, нито пък десет години по-късно щеше отново да стане платен агент както на сръбската кралска полиция, така и на грьцкото военно разузнаване и на Коминтерна.

Ето това са трите основни политически прегрешения на Яне и неговите последователи. Само в Серския революционен окръг по времето на Яне загинаха над 400 души, предимно организационни работници. Не може да се посочи числото на загиналите в последвалите братоубийства, които близо половин век бяха извършвани все в името или срещу него на Сандански. И за съжаление хора, които въобще не бяха запознати с тези идеи, в името на сданизма и федерализма, станали управници, погубиха след 9.IX.1944 г. хиляди българи, които все още мислеха и работеха за каузата на българщината в Македония.

Има политически грешки, които историята на прощава. Тя няма да прости пакостите, които сданизмът нанесе и продължава да нанася на българската национална кауза у нас и отвъд границата!

Приложения: Ксерокопия от мемоарите на Ив. Михайлов

Приложение № 32, стр. 794, том II, писмо от Милано, 27.XII.1957 г., на Балабанов до Ив. Михайлов

Приложение № 35, т. IV, (Безим Яне), стр. 780

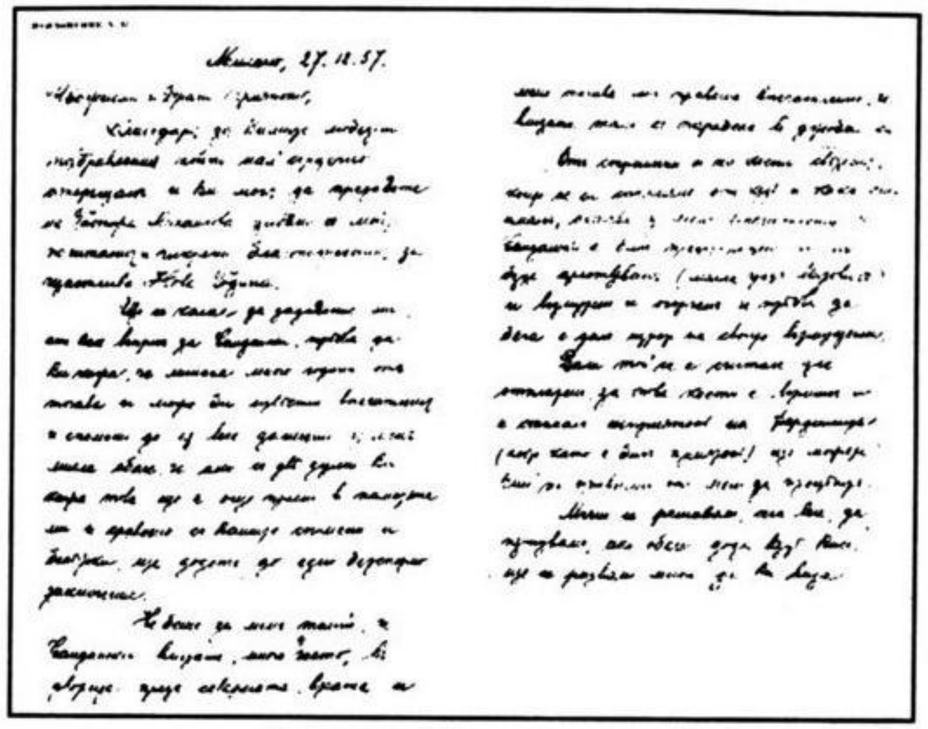

Милано, 27.12.57.

Приложение № 32, стр. 794, том II, писмо от Милано, 27.XII.1957 г., на Балабанов до Ив. Михайлов

Приложение № 35, т. IV, (Безим Яне), стр. 780